
УДК 811.161.1 +811.512.164]’342-115

<http://orcid.org/0000-0001-8286-1653>

<http://orcid.org/0000-0003-3720-2143>

**ОСОБЛИВОСТІ
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ
РОСІЙСЬКОЇ МОВИ
ТУРКМЕНСЬКИХ СТУДЕНТІВ
З УРАХУВАННЯМ ТИПОВИХ
ЛЕКСИЧНИХ ПОМИЛОК**

Іванова Т.А., Курилюк Т.І. (Харків)

У статті розглядаються варіанти сполучуваності паронімів і деякі помилки туркменських студентів у вживанні паронімів – слів, близьких за звучанням, але не тотожних, а іноді й далеких за значенням. У результаті спостережень за усним і письмовим мовленням студентів-туркменів розкриваються головні причини помилкової взаємозаміни паронімів. У статті наводяться приклади

© Іванова Т.А., Курилюк Т.І., 2017

тренувальних вправ для вироблення мовленнєвих навичок у вживанні паронімів на заняттях із російської мови в туркменській аудиторії.

Ключові слова: багатозначність, однокореневі слова, пароніми, сполучуваність.

Иванова Т.А., Курилюк Т.И. Особенности методики обучения русскому языку туркменских студентов с учетом типичных лексических ошибок. В статье рассматриваются варианты сочетаемости паронимов и некоторые ошибки туркменских студентов в употреблении паронимов – слов, близких по звучанию, но не тождественных, а иногда и далеких по значению. В результате наблюдений над устной и письменной речью студентов-туркмен раскрываются основные причины ошибочной взаимозамены паронимов. В статье приводятся примеры тренировочных упражнений для выработки речевых умений в употреблении паронимов на занятиях по русскому языку в туркменской аудитории.

Ключевые слова: многозначность, однокоренные слова, паронимы, сочетаемость.

Ivanova T.A., Kuryliuk T.I. Russian language teaching particularities of Turkmen students according to the typical lexical mistakes. The article considers variants of paronyms compatibility and some mistakes of Turkmen students in the use of paronyms – words closed in pronunciation but not identical, and sometimes different in meaning. The vocabulary of foreign students entering the university does not always correspond to the needs of their language practice, often there is no knowledge of the paronyms necessary for it. The study of various paronyms combining variants with other words, semantic connections are as necessary as knowledge of grammatical rules and spelling norms. The correct using of the word in speech suggests, firstly, knowledge of the word structure and the lexical-semantic variants of the polysemy; secondly, analysis of the word-building composition with the individual morphemes meaning identification; thirdly, the ability to choose the word needed for a given context, for which it is necessary to determine its place in the lexical-semantic system, i.e. to find its connection with other words, to identify general and differential features in a given lexical group making up a certain semantic unity.

As a result of observations of Turkmen students' oral and written speech, the main reasons for the erroneous paronyms substitution are revealed, involving roots consonance. The same root paronyms are also confused because of inaccurate understanding of the prefixes, suffixes meaning and difference they bring to the word meaning.

Considering the same root-words, there are many problems due to the fact that they are heterogeneous in the semantic and word-formation aspect. Paronyms like the same-root words, similar to synonyms. They have a number of common features which leads to the similarity of these two language units, and finally to the error occurrence while using paronyms in speech.

The article also contains examples of training exercises for speech skills developing in the paronyms using at Russian language classes in the Turkmen audience.

Key words: compatibility, paronyms, polysemy, single-root words.

Одне з основних завдань практичного курсу російської мови – формування навичок правильного усного й писемного мовлення. Ви рішення цього завдання передбачає глибоке розуміння студентами лексики, що вивчається. Запас слів іноземних студентів, що вступають на перший курс ВНЗ, не завжди відповідає їхнім комунікативним потребам. Розуміння різних варіантів сполучуваності паронімів як однокореневих, так і різнокореневих з іншими словами, їх смислові зв'язки так само потрібні, як і граматичні правила та орфографічні норми.

«На початковому етапі навчання нерідної мови студенти засвоюють усі основні граматичні явища російської мови: вибирають структурну модель речення і розставляють слова в реченні, використовуючи потрібні форми відповідно до правил російської граматики. Ці операції мають здійснюватись автоматично, коли увага спрямована тільки на зміст висловлювання. З цієї причини вже на початку навчання нерідної мови має бути закладений фундамент мовних навичок і мовленнєвих умінь» [2: 71].

Правильне використання слова в мовленні передбачає, по-перше, знання структури слова і лексико-семантичних варіантів багатозначності; по-друге, словотвірний аналіз слова зі з'ясуванням значень окремих морфем; по-третє, вміння вибрати потрібне для певного контексту слово, для чого необхідно визначити його місце в лексико-семантичній системі, тобто встановити його зв'язок з іншими словами, знайти загальні та диференціальні ознаки лексичної групи, що становить певну смислову єдність.

Актуальність дослідження полягає в необхідності вирішення проблем і труднощів щодо вживання паронімів у російській та туркменській мовах. В усному і писемному мовленні туркменських

студентів із різним рівнем підготовки трапляються помилки в уживанні паронімів – слів, близьких за звучанням, але нетотожних, а іноді й далеких за значенням: 1) *вдох* – *вздох*, *всермерный* – *всемирный* (фонетична відмінність); 2) *экономный* – *экономичный*, *исполить* – *выполить* (вплив внутрішньомовної інтерференції); 3) *производительный* – *производственный*, *дружеский* – *дружественный* (неточне уявлення про характер лексичної сполучуваності).

Головна причина помилкової взаємозаміни різнокореневих паронімів полягає передусім у співзвучності їхніх коренів. Однокореневі пароніми змішуються внаслідок неточного розуміння значень префіксів, суфіксів і відтінків, які вони привносять до значення слова. Цими двома причинами пояснюється помилкове вживання іноземцями однокореневих паронімів, що розрізняються за значенням.

Мета цієї статті – визначити шляхи подолання типових помилок під час вивчення мови в національній аудиторії у зв'язку з впливом рідної мови, який особливо проявляється на лексичному рівні, оскільки міжмовна інтерференція виявляється при вживанні синонімів і паронімів та превалює при виборі слова (пароніма) в усному мовленні. Знання типових помилок допомагає своєчасно запобігати та коригувати їх у процесі навчання.

«Як правило, ми не замислюємося над тим, що, висловлюючи свої думки, повідомляючи про будь-що, – розмірковує Д. І. Шмельов, – ми відбираємо певні слова і певним чином з'єднуємо їх, принаймні і відбір, і сполучення визначаються правилами, що існують в мові. Це стає очевидним тільки тоді, коли нам доводиться спілкуватися нерідною мовою, коли автоматизм застосування в нас не відпрацьований, або в тих випадках, коли нам треба позначити щось, але ми маємо сумнів, яке слово краще «підходить» для цього, чи можливо таке сполучення слів і т. п.» (переклад наш – Т.І., Т.К.) [7: 187].

Аналіз наукових праць засвідчив, що в розумінні паронімії в лінгвістиці немає єдності. Основним критерієм установлення паронімії усі мовознавці вважають змішуваність слів-паронімів у мовленні через звукову близькість. Частина науковців (Н.П. Колесніков, А.О. Євграфова, А.П. Критенко) визнає паронімами слова, близькі за зовнішньою звуковою формою, але генетично

не пов'язані. Так, визначаючи паронімію як різнопланове явище, А.О. Євграфова виділяє групи близьких за звучанням слів, що не мають зв'язків за значенням, так звані тривіальні пароніми (*дипломант – дипломат*), і слова зі спільною кореневою частиною. Інші науковці (О.С. Ахманова, Г.П. Снетова, О.В. Вишнякова, В.І. Красних) вважають їх однокореновими словами. О.В. Вишнякова, якій належить низка робіт із паронімії, звужує розуміння паронімів, відносячи до них лише такі однокореневі слова, які подібні за звучанням, мають наголос на той самий склад, належать до одного логічного ряду, до однієї частини мови, виражають поняття, відмінність яких полягає в окремих, додаткових смислових відтінках лексичних значень [1]. Звідси виділення серед однокоренових утворень групи слів зі спільною понятійно-логічною співвіднесеністю (*гордый – горделивый, легкий – легковой*). Словник-довідник лінгвістичних термінів Д.Е. Розенталя і М.О. Теленкової та підручники, зокрема посібник Д.І. Шмельова, лише констатують широке і вузьке розуміння цього явища в лінгвістиці.

Більшість паронімів – це однокореневі слова з різними префіксами і суфіксами : *нарушить – разрушить, освоить – усвоить, понятие – понятливость, командированный – командировочный, читальный – читательский*. Меншу частину складають схожі за вимовою слова з різними коренями: *затихать – затухать, обращать – общать, подозревать – подразумевать, степень – ступень, затемнение – затемнение, обоняние – обаяние*.

Під час розгляду однокоренових слів виникає багато проблем через неоднорідність цих слів у семантичному і словотворчому плані. Пароніми як однокореневі слова зближуються з синонімами. Вони мають цілу низку спільних рис, що і призводить до зближення цих двох мовних явищ, а отже – до виникнення помилок у використанні паронімів.

Так, студенти-туркмени не розрізняють у тексті слова *вдох* і *вздых* («*Раздался тихий вдох*» (замість «*вздых*»); *вступать-поступать* («*Он вступил в университет*» (замість «*поступил*»); *сытый* и *сытный* («*Завтрак был вкусный и сытый*» (замість «*сытный*»)). Пароніми охоплюють усі частини мови, але частіше вони зустрічаються серед іменників і особливо прикметників. Часто паронімія спостерігається серед абстрактних іменників: *значение – значимость*,

существо – сущность, направление – направленность; рідше у паронімічні стосунки вступають конкретні іменники: *работник – рабочий*.

Різноманітними є пароніми і в структурному аспекті. Дослідники відзначають групи суфіксальних (*удачный – удачливый, героический – героический, дипломатичный – дипломатический*), префіксальних (*усвоить – освоить, одевать – надевать, поступок – проступок*) та корневих паронімів (*темь – тень*).

Шляхом афіксації в основному й утворюються однокореневі слова з різним значенням, зберігаючи при цьому генетичний і семантичний зв'язок.

Тому в роботі над паронімами дуже важливі морфемний і словотворчий аналізи слів, що і визначає основні типи вправ.

Перший тип вправ звертає увагу студентів на морфеми, що зумовлюють відмінність у семантиці паронімів.

Розмежування в мові паронімічних пар часто виявляється в їхній валентності – сполучуваності з іншими словами, оскільки різні суфікси і префікси привносять семантичні і стилістичні відтінки, наприклад: *соседний дом* та *соседский дом*, але *соседский сын* (у значенні «сын соседа»); *туристическая путевка*, але *туристская дорога*; *хозяйственная жизнь страны*, але *хозяйский глаз*, *хозяйский дом*.

Студентам необхідно запропонувати різновиди сполучуваності таких паронімічних рядів: *выступать – вступать – поступать – наступать – приступать*; *включать – выключать – исключать – заключать* и т.д.; *обосновать – основать*; *мысль – смысл*; *экономический – экономичный – экономный*; *идеалистический – идеальный – идейный – идеологический*; *единный – единственный – единичный* та інші. Також слід звернути увагу студентів на стійкі словосполучення деяких членів паронімічної групи: *давать оценку, придавать значение, задавать вопрос, сдавать экзамен, отдавать все силы, передавать привет* и т.д.; *наносит урон, ущерб, вред; приносит пользу, радость, удовлетворение, успех, популярность, добрые вести*.

У другому типі вправ беруться до уваги смислові відмінності, що визначають особливості поєднання паронімів з іншими словами.

1. Поставьте вместо многоточия одно из слов, данных в скобках.

а) Мозг – орган Ее беспокоит ... о сыне. Теперь эта поездка не имеет (*мысль, мышление, смысл*)

б) Роль ... в истории. Измениться в Говорить в Знать кого-нибудь в (*личность, лицо*)

в) Двигать с ... на Жить в сельской Топтаться на Не находить себе (*местность, место*)

2. Из данных в скобках прилагательных выберите определения к существительным; с полученными словосочетаниями составьте предложения.

Обязанность – обязательство (воинский, коллективный, общественный, служебный); труд – трудность (непредвиденный, умственный, физический); экономический – экономный (кризис, показатель, человек, рост).

3. Выберите из скобок подходящее по смыслу слово, с другим составить новое предложение,

1. Этот металлургический завод играет важную роль в (*экономика, экономика*) страны. 2. В конце занятия по русскому языку преподаватель дал нам (*задача, задание*). 3. Движение – атрибут (*материя, материал*). 4. Преподаватель (*поставить, составить*) план работы на целый год. 5. Два года назад я (*вступить*) в университет. 6. Катя (*записать, написать*) ей записку. 7. Там мы (*ознакомиться, познакомиться*) с другими спортсменами. 8. Мать (*подготовить, приготовить*) хороший ужин. 9. Вчера мы (*осмотреть, посмотреть*) новый фильм.

Складною і важливою є проблема взаємозв'язку полісемії і паронімії, оскільки пароніми – здебільшого багатозначні слова. У полісема його окремі лексико-семантичні варіанти (семеми) можуть мати синонімічні відносини, а інші семеми – виявляти паронімічні зв'язки. Саме у таких ситуаціях і виникають мовні помилки. Так, слова *геройський* (властивий героєві (у 1-му значенні), доблесний, відважний) та *героїчний* (1. Що здійснює подвиги, гідні героя, властивий героєві (у 1-му значенні); 2. Що оповідає про героїв і їхні подвиги) можуть замінювати одне одного лише тоді, коли *героїчний* використовується в першому значенні: *геройський подвиг, поступок* – *героїчний подвиг, поступок*. Інші ж лексико-

семантичні варіанти вказаних слів утворюють паронімічні зв'язки.

У третьому типі вправ передбачено аналіз багатозначних слів, встановлення схожості і відмінності в їхньому значенні. Вправи цього типу можна віднести до повторювальних.

1. Составьте предложения со следующими словами в указанных значениях.

а) Решающий – главный, важнейший; решительный – исполненный твердости, непреклонности; решительный – окончательный.

б) Охранять – защищать; сохранять – беречь; сохранять – не нарушать чего-нибудь.

в) Подойти – приблизиться; подойти – обнаружить свое отношение к кому-нибудь, чему-нибудь; прийти – явиться куда-нибудь, прийти – наступить, настать.

2. При помощи толкового словаря определите разницу в значениях следующих пар слов.

Задача – задание; вера – уверенность; мысль – мышление – смысл.

Разный – различный; душевный – духовный; старинный – старый.

Выполнить – исполнить; зайти – прийти; изготавливать – подготавливать; отвернуться – повернуться; приготовить – приготовить; пробыть – прибыть; приступит – поступит; появляться – проявляться; поместить – разместить; попросить – спросить.

Як показує практика, роботу над такими словами доцільно проводити у межах тем, пов'язаних із вивченням словотворчих засобів російської мови.

Таким чином, щоб подолати інтерференцію рідної мови, правильно сприйняти і відтворити явища іноземної мови, студент має опанувати міжмовні розходження. Цьому має допомогти викладач, озброєний відповідною методикою. Дослідження лінгвістичної сутності паронімів дає можливість правильно вживати пароніми в мовленні та назвати причини змішування паронімів, тому що головне завдання при навчанні лексичного складу мови є оволодіння словниковим фондом, який забезпечує потреби комунікації в різних сферах мовленнєвого спілкування.

Перспективою подальших досліджень може стати розробка нових вправ з аналізу лексичного значення паронімів у контексті, складання словосполучень, речень, мікротекстів, діалогів із певною паронімічною парою, вибір паронімів у контексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишнякова О.В. Лексические паронимы и слова с общей понятийно-логической соотнесенностью / О.В. Вишнякова // Русский язык в школе. – 1974. – № 3. – С. 7–11.
2. Іванова Т.А. Методика навчання морфологічних показників російської мови студентів-туркменів / Т.А. Іванова // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки : зб. наук. праць. – Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2017. – Вип. 30. – С. 68–75.
3. Красных В.И. Толковый словарь паронимов русского языка : 1100 пароним. рядов, более 2600 паронимов / В.И. Красных. – М. : Астрель : АСТ, 2003. – 589 с.
4. Минакова Н.А. Пособие по русскому языку для иностранных студентов старших курсов бакалавриата / Н.А. Минакова, И.И. Митрофанова. – М. : РУДН, 2011. – 157 с.
5. Нагайцева Н.И. Омонимы и паронимы : словари и упражнения : учеб. пособ. для студентов-иностранцев / Н.И. Нагайцева, Е.А. Кропотова. – Х. : Ранок, 2011. – 108 с.
6. Шмелев Д.И. Русский язык. Лексика / Д.И. Шмелев. – М. : Просвещение, 1977. – С. 187–188.

REFERENCES

- Ivanova, T.A. (2017). *Metodyka vyvchennya morfolohichnykh pokaznykh rosiyskoyi movy studentiv-turkmeniv* [Language teaching methods of training Russian language morphological indicators to Turkmen students]. *Vykladanna mov u vyshchyykh navchalnykh zakladakh osvity na suchastnomu etapi. Mizhpredmetni svyazky* [Language teaching in higher education institutions at the modern stage. Cross-subject relations]. Kharkiv: KhNU, 30, pp. 68-75 [in Ukrainian].
- Krasnykh, V.I. (2003). *Tolkovyy slovar paronimov russkogo yazyka: 1100 paronim ryadov, boleye 2600 paronimov* [Explanatory dictionary of Russian paronyms: 1100 paronym series, more than 2600 paronyms]. M.: Astrel: AST [in Russian].
- Minakova, N.A. and Mitrofanova, I.I. (2011). *Posobie po russkomu yazyku dlya inostrannykh studentov starshix kursov bakalavriata* [Russian language

- manual for foreign students of senior undergraduate courses*]. M.: RUDN [in Russian].
- Nagaitseva, N.I. and Kropotova, E.A. (2011). Omonimy i paronimy: slovari i uprazhneniya omonyms and paronyms: dictionaries and exercises]. Kharkov: Ranok [in Ukrainian].
- Shmelev, D.I. (1977). *Russkiy yazyk. Leksika. [Russian language. Vocabulary]*. M.: Prosveshcheniye, pp.187-188 [in Russian].
- Vishniakova, O.V. (1974). Leksicheskie paronimy i slova s obshchej ponyatijno-logicheskoj sootnesenost'yu [Lexical paronyms and words with a common conceptual-logical correlation]. *Russkiy yazik v shkole [Russian language at school]*, 3, pp. 7-11 [in Russian].